

Klippmålningen vid Juusjärvi

Det har inte hittats många förhistoriska hållmålningar eller -ristningar i Finland: en målning vid Vitträskis östra strand i Kyrkslätt socken och en ristning vid Marraskoski fors i Rovaniemi. Väster- och österom Finland, i Norge, Sverige och Östkarelen är en hel mängd kända. Östkarelen hör till samma kulturkrets som Finland, våra västra grannländer däremot till en annan. Det oaktat har förbindelserna mot väster redan under stenåldern varit ganska livliga, isynnerhet under den yngre stenåldern inom det baltiska området, där bl.a. de i Finland hittade T-formiga redskapen och föremålen av norrländsk rödsiffer samt den i Piteå hittade slädmeden med mittfåra av »finländsk» typ är bevis för en samfärdsel. Under sådana förhållanden förefaller det som om bristen på hållmålningar och -ristningar i Finland vore bara skenbar. Man har inte upptäckt och inte tillräckligt energiskt sökt dem. En bekräftelse härpå är den nya hållmålning vid Juusjärvi i Kyrkslätt som sommaren 1963 blev tillgänglig för den arkeologiska forskningen. Den upptäcktes av lektor Veikko Lehtosalo under fornminnesinventering i socknen. Ortsborna har länge känt till målningen, men de har inte förstått att den kunde vara förhistorisk, utan trodde att den var modern, gjord av barn eller av de elektricitetsarbetare som hade dragit en kraftströmsledning just över platsen. Därför teg de. Man kan förstå dem, ty de flesta bilderna är gjorda med enkla streck, på ett sätt som ofta används av barn eller teckningssvaga vuxna. Bilderna skiljer sig ändå från vanliga sprattelgubbsbilder och hör till den förhistoriska bildvärlden, där man kan finna motsvarigheter till alla figurerna.

Platsen ligger i västra Nyland, i Österby i Kyrkslätt socken, vid Juusjärvi sjös södra strand, fågelvägen ungefär 29 km nästan rakt västerom Helsingfors. Juusjärvi bildar i söder en smal, 30—40 m bred vik, inramad av branta bergväggar som på västra sidan stupar direkt i vattnet, på den östra lämnar en 10 m bred strandremsa. Vikbotten är sandig, vattnet klart och grönskiftande.

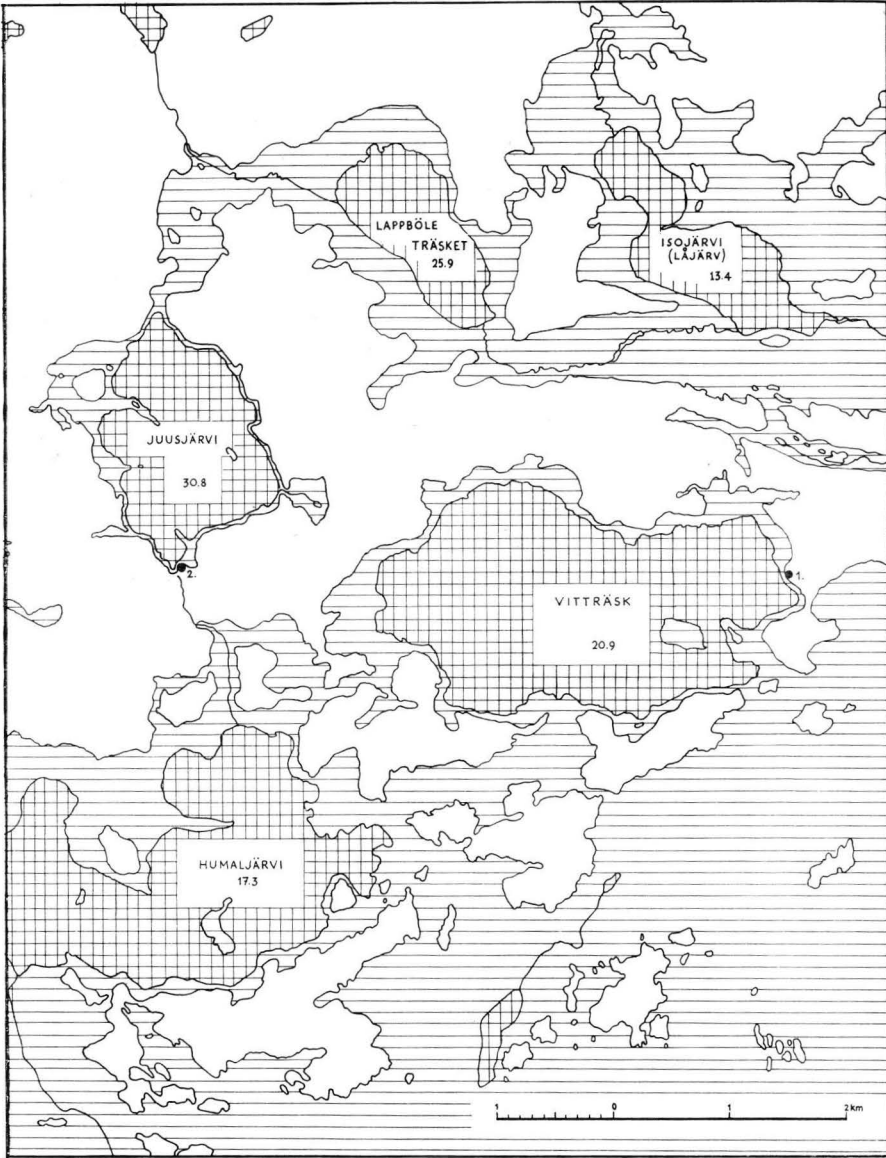

Fig. 1. Karta över östra Kyrkslätt. 1 Hällmålningen vid Vitträsk. 2 Målningen vid Juusjärvi. Vågrät skraffering = havet vid tiden för Litorina I (35 m), korskraffering = nuvarande vattendrag.

Fig. 2. Juusjärvi, Kyrkslätt. Målningen är bakom den på bilden synliga byggnaden.

Målningen finns på öststrandens klippvägg, som är lätt utåtlutande, uppskattningsvis c:a 5 m över Juusjärvis yta (30.8 m ö.h.). Klippan är granit och dess harnesk hårda yta är bemålad med figurer i rött: åtminstone fem mänskofigurer, en hand (tydligt gjord så, att en med rödfärg nedsölad handflata har tryckts mot bergväggen), en fisk och en lång, ormliknande otydlig figur. Målningens hela höjd är c:a 2 m och bredden c:a 1.5 m. Det är möjligt att flere figurer kommer att hittas, när bergväggen undersöks minutiöst.

Man fäster sig i första hand vid mänskofigurer. De är utförda i två olika maner och storlek. Det högerom handflatan avbildade figurparet är avbildat med fötterna i kors eller med hämlarna sammantryckta så att fötterna bildar ett omvänt V eller en vinkel, ifall ej figurer skall anses stå på en bruten linje — bilden är på den punkten något oklar. Jag kallar detta maner för vinkelbenstilen. Den översta figuren är »hjulbent» — hjulbenstilen. Den ena nedanför stående vinkelbenta mänskofigurerens huvud täcker den hjulbentes högra fot. Den sistnämnda är också blackare än övriga figurer, mera gulskiftande eller orange; de övriga är mörkröda. Människofigurer till höger om de vinkelbenta är otydlig, men förefaller att vara hjulbent. Nederst, framför fisken finns åter en mänskobild med vinkelböjda ben. De hjulbenta människorna är 30—33 cm höga, medan de vinkelbenta är 50—

Fig. 3. Juusjärvi, Kyrkslätt. Klippvägg med målningar.

55 cm långa. Hjulbensmaneret är således tydligt äldre än vinkelbensmaneret på denna målning, men ålderskillnaden behöver inte vara stor.

Den nedersta vinkelbenta människofiguren står i starkt lutande ställning framför fisken, som är c:a 30 cm lång. Lutningen beror på att figuren ej har fått plats i upprätt ställning. Gruppen fisk-människa har nämligen målats på en utskjutande del av berget, där en upprätt människofigur inte rymdes. Då den ändå har placerats framför fisken måste det betyda att man velat avbilda de två figurerna tillsammans. Jag återkommer till denna detalj.

Den ovan nämnda målningen vid Vitträsk ligger fågelvägen c:a 5.2 km österut från Juusjärvi. Även den är gjord med rödfärg på en lätt utåtlutande granitvägg med harneskyta och ligger c:a 16 m över Vitträsk (20.9 m ö.h.).¹ Bilden är geometrisk och består av en med vinkellinjer och romber utfylld franskantad rektangel. På samma bergvägg med några meters mellanrum finns åtminstone på tre ställen fragment av liknande figurer och en otydlig längre ormliknande figur.

Målningen vid Vitträsk är således annorlunda än den vid Juusjärvi och kan alltså inte jämföras med denna. Däremot finns det bland de norska häll-

¹ A. *Europaëus*, Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar, SMYA—FFT XXXII, s. 61 f.

Fig. 4. Juusjärvi, Kyrkslätt. Detalj av målningen.

målningarna figurer som är likadana som Juusjärvi-målningen. I Telemark i Sydnorge finns en målning med åtminstone fem människofigurer. De är delvis fragmentariska, men åtminstone några är hjulbenta, medan några förefaller att vara gjorda i vinkelbensmaner. Händerna fattar om höfterna, symmetriskt med benen, och är alltså annorlunda än på Juusjärvibilderna, vars armar är vågräta och något uppåtböjda. De norska bilderna är c:a 30 cm höga.² Också i Mellan-Norge, på ön Leka i Nord-Trøndelag, finns en rödmålad människofigur i hjulbensmaner.³ Också dess händer är symmetriska med benen.

Hjulbensmaneret förefaller att vara vanligare än vinkelbensmaneret i förhistorisk bildkonst. I Finland uppträder det t.ex. som ristning på tyngdstenen från Aapiskoski i Rovaniemi,⁴ likaså på det till silverskattfyndet från Voipala, Sysmä, hörande silverkorset (händerna nedåt).⁵ En liknande ben- och armställning visar människofiguren på ett kantfragment av ett

² H. Kühn, Die Felsbilder Europas, Tafel 61.

³ G. Hallström, Monumental Art I, Pl. XXI.

⁴ A. Åyräpää, SM 1953, s. 101.

⁵ E. Kivikoski, Suomen esihistoria, fig. 185.

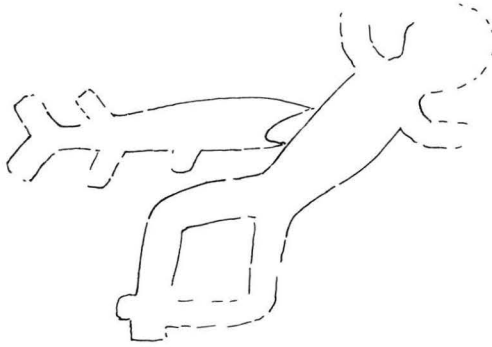

Fig. 5. Juusjärvi, Kyrkslätt. Fisk och kvinna.

lerkärl från Kolomcy stenåldersboplats nära Novgorod.⁶ Den med kamstämpel gjorda bilden är fragmentarisk och otydlig, det förefaller som om den ena foten vore inåtböjd.

I Norge förekommer hjulbensmaneret i hällristningar, t.ex. i Tennes nära Tromsö och i Vingen vid stranden av Nordfjord mellan Bergen och Trondheim.⁷ I Sverige finns det vid Nämnforsen, där de flesta människofigurerna står bredbent.⁸ Maneret är känt också i Östkarelen både vid Vitahavet (Zalavrouga, Bessovy Slédki) och bland hällristningarna på Onegas öststrand (Karetski-Noss, Péri-Noss, Bessov-Noss, Kladvovets, Gajii-Noss).⁹ Bland figurerna vid Onega förekommer även vinkelbensmaneret.¹⁰ I Sibirien förekommer hjulbensmaneret på gravstenar och hällristningar.¹¹ Maneret är känt även i Frankrike¹² och i Spanien (t.ex. La Piedra Escrita de Fuencaliente).¹³

Också fisken har varit ett omtyckt motiv både i hällmålningar och i ristningar. I Norge förekommer det ofta (t.ex. Skogerveien, Honhammer-

⁶ A. Äyräpää, SM 1953, s. 37.

⁷ G. Hallström, a.a., Pl. II, XXXVIII, XL, XLI.

⁸ Fornvännen 1907.

⁹ V. I. Ravidonikas, Les gravures rupestres des bords du lac Onéga et de la mer Blanche I—II.

¹⁰ Ravidonikas, a.a. I, s. 7; T. 11: 66 Péri-Noss, T. 25 Bessov-Noss, T. 34: 29 Kladvovets.

¹¹ Hj. Appelgren-Kivalo, Alt-Altäische Kunstdenkmäler.

¹² T.ex. Toulousanne; Kühn, a.a., s. 134.

¹³ Kühn, a.a., s. 120.

neset, Rödöy, Vitnesdalen, Meling, Vingen, Evenhus, Kvernevika),¹⁴ liksom i Östkarelen (Zalavrouga, Bessovy Slédki, Bessov-Noss).¹⁵ I Sverige finns motivet vid Nämnforsen i Ångermanland.¹⁶ I Frankrike och Spanien finns det bland de paleolitiska grottmålningarna och -ristningarna (t.ex. Le Colombier, Niaux, Pindal, La Pileta)¹⁷ och i de östspanska mesolitiska klippmålningarna (Minateda, Les Batuecas — den senare dock troligen yngre än mesolitikum).¹⁸ Inte heller i Sibirien är fiskar okända.¹⁹

Bilder av handflator finns i franska och spanska grottmålningar (t.ex. Pech-Merle, Altamira).²⁰ Oftast förekommer utsparade handbilder, s.k. negativbilder, men ibland är de fyllda och gjorda med rödfärg, såsom i Altamira²¹ och Bayol (Collias).²² Tecknade handbilder finns i västra Pamir.²³ Däremot torde handbilder inte finnas i Norge, Sverige och Östkarelen.

Alla bildmotiv som ingår i Juusjärvimålningen har alltså på annat håll motsvarigheter, därtill ännu utförda i likartad stil, och det finns alltså inte någon anledning att tvivla på att de är förhistoriska. De flesta ovannämnda parallellerna är från stenåldern och därför kan även Juusjärvi-målningarna anses vara från denna tid, isynnerhet som exakta motsvarigheter inte finns i yngre bildkonst. De saknar helt bronsåldersdrag.

De äldsta ristningarna och -målningarna är från yngre paleolitikum. Deras motiv är i allmänhet inte desamma som i Juusjärvi-målningen. Människobilder är sällsynta och då de förekommer, är de annorlunda.²⁴ Först i slutet av paleolitikum och i mesolitikum uppträder människor oftare i bildkonsten och därvid redan som schematiska »sprattelgubbar». De äldsta människobilderna i hjulbensmaner torde finnas i Spanien (La Vache, El Castillo),²⁵ om vi inte medräknar en elfbensskulptur från Mähren.²⁶

¹⁴ Hallström, a.a.

¹⁵ Ravdonikas, a.a.

¹⁶ Fornvännen 1907.

¹⁷ Kühn, a.a., s. 233, 234, 247, 250. — H. Breuil, Quatre cents siècles d'art pariétal, fig. 162, 519.

¹⁸ Kühn, a.a., s. 253, 278.

¹⁹ E S A VIII, s. 178.

²⁰ H. G. Bandi—J. Maringer, L'Art Préhistorique, s. 73. — H. Breuil—H. Obermaier, The Cave of Altamira, Pl. IX.

²¹ Breuil—Obermaier, a.a., Pl. IX.

²² Kühn, a.a., s. 243.

²³ E S A VIII, s. 188, fig. 19.

²⁴ T.ex. E. Saccasyn—Della Santa, Les figures humaines du paléolithique supérieur eurasiatique.

²⁵ Saccasyn—Della Santa, a.a., fig. 98—99, Kühn, a.a., s. 250.

²⁶ Bandi—Maringer, a.a., fig. 27.

I Danmark förekommer de äldsta människobilderna på bärnstens- och benföremål från Maglemosetid och den äldsta kustkulturen, som dateras till de skogshistoriska zonerna Vb—VIIa.²⁷ De är i allmänhet annorlunda, men där förekommer också schematiska bilder nästan av samma slag som de nu aktuella.

De ovannämnda norska, svenska och östkarelska bildernas ålder är osäker, men de anses allmänt vara från stenåldern. Äldst bland dem torde målningarna vara. Tyngdstenen från Aapiskoski, Rovaniemi, är ett lös-fynd och således svår att datera. Kärilfragmentet från Kolomcy visar, att bilder i detta maner har gjorts åtminstone under den typiska kamkeramikens tid. Det har framkastats, att Vitträsk-målningen vore från den tidiga kamkeramikens tid, därför att likartade ornament förekommer på några leridoler från denna tid, t.ex. från Toispuolojannummi, Paimio socken²⁸ och från Sperrings i Esbo socken.²⁹ Äyräpää har påpekat att Vitträsk-målningens linjespel är nära besläktat med orneringen på vissa lerkärlsbitar från Sperrings.³⁰ Närmaste motsvarighet bland hållmålningarna finns i Bardal i Norge.³¹ Förstadier finns tydligen i den paleolitiska bildkonsten.³²

Också Juusjärvi-bilderna bör enligt min uppfattning närmast jämföras med de norska. Likheten inskränker sig nämligen inte endast till motiv och maner, också läget på en brant klippvägg är detsamma. De östkarelska ristningarna är gjorda på svagt sluttande berghällar liksom de sydkandinaviska bronsåldersristningarna. Med stöd av detta kunde man anse Kyrkslätt-målningarna vara mesolitiska eller neolitiska.

Målningarna vid Juusjärvi och Vitträsk ligger nästan exakt på samma höjd över havet, c:a 36—37 m högt eller nära traktens högsta litorinastrand (c:a 35—36).³³ De kan alltså inte vara äldre än den högsta litorinastranden. Kanske deras absoluta ålder klarnar vid närmare undersökning. Handbilden tyder på att de, särskilt Juusjärvi-målningen, kunde vara äldre än de norska motsvarigheterna, men tyvärr känner vi inte de norska bildernas exakta ålder. Juusjärvi- och Vitträsk-målningen kan man anse vara samtida. Någon skillnad i ålder behöver de inte ha, ty t.ex. just i Bardal finns geo-

²⁷ *Th. Mathiassen*, Stenaldersboplads i Aamosen, s. 134. — *Aarbøger* 1959, s. 185, 187. — *S. Jørgensen*, Bericht über den V. internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte Hamburg, s. 445.

²⁸ Jfr. t.ex. SM 1941, s. 83 fig. 3—4, s. 85 fig. 7.

²⁹ SM 1941, s. 88 fig. 14. — SM 1961, s. 30.

³⁰ SM 1917, s. 51.

³¹ *G. Hallström*, a.a., Pl. XXIV.

³² T.ex. *Breuil—Obermaier*, a.a., s. 56, Pl. XXIX, LI. — *A. Skira*, Lascaux, s. 66, 68, 69, 76, 82, 84, 85.

³³ *Esa Hyyppä*, Helsingin ympäristö. Maaperäkartan selitys, s. 50. — *M. Sauramo*, Die Geschichte der Ostsee, s. 135—137.

Fig. 6. Hällmålningen vid Vitträsk.

metriskta figurer tillsammans med mänsko- och djurbilder. Också i den paleolitiska bildkonsten förekommer geometriska och naturalistiska bilder sida vid sida.

Juusjärvi-människobilderna föreställer förmodligen kvinnor, eftersom de saknar manliga attribut. I Norge och också på annat håll är nämligen könet tydligt markerat på figurer i samma maner. Sedd mot denna bakgrund blir kombinationen kvinna-fisk av stort intresse, ty den har en motsvarighet i en yngre och högre, grekisk kulturmiljö. På ett boiotiskt lerkärl ser man gudinnan Artemis med en fisk på kjolens framsida. Gudin-

nan lyfter armarna liksom Juusjärvi-kvinnorna, men håller en fågel i vardera handen.³⁴ Artemis var hellenernas naturgudinna, hon befrämjade växt och liv, men kunde samtidigt också bringa död. Hon var natthimlens och månens härskarinna och jaktens gudinna. Juusjärvi- och Vitträsk-målningarna är på klippväggar exponerade mot väster och nås av den sjunkande och nedgående solens strålar. Bardalsmålningens geometriska figur av samma karaktär som Vitträsk-bilden har ett tydligt samband med kvinnan eller avser en kvinna.³⁵ På samma sätt kan man tolka Vitträsk-målningen; den har gjorts i samma avsikt som Juusjärvi-målningen, men det motiv, som man ville avbilda, var tabu, och därför har figuren fått geometrisk form. Å andra sidan kan man möjligen, såsom också har skett, förbinda Vitträsk-målningens geometriska figur med det heliga nät, som användes i den antika Priapos-kulten.³⁶ Det är således tänkbart, att målningarna vid Vitträsk och Juusjärvi anknyter till en vitt utbredd fruktbarhetskult med mångtusenåriga rötter. De kan visserligen också på ett eller annat sätt ha att göra med fångstmagin, men troligen är de samma andas barn som leridolerna, vilka också har blivit sammanställda med fruktbarhetskulten.³⁷

Några av de norska och svenska klippmålningarna har konstaterats vara gjorda med järnoxid.³⁸ Vid Juusjärvi och Vitträsk har man kunnat använda det rödbruna färgämne, som vid fuktigt väder sipprar ut ur springor i dessa samma bergväggar, och som enligt preliminär analys visat sig innehålla litet järnoxid.³⁹

Målningen vid Juusjärvi belyser på ett intressant sätt sin tids andliga liv, om vilket vi inte vet mycket. Den har avsevärt berikat vår stenåldersforskning. Det är att hoppas att mera målningar och ristningar skall hittas i Finland, ty varje nytt fynd för forskningen ett steg framåt.

Ville Luho

³⁴ *M. Hoernes*, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, s. 65 fig. 5.

³⁵ *Hallström*, a.a., Pl. XXV. — *G. Gjessing*, *Norges steinalder*, s. 305—306.

³⁶ *Gjessing*, a.a., s. 306.

³⁷ SM 1941.

³⁸ SM 1917, s. 47. — *SMYA XXXII*, s. 63. — *Kühn*, a.a., s. 268, 270.

³⁹ Analyserna är gjorda i Geologiska forskningsanstaltens laboratorium.